

**Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України
Департамент освіти, науки Хмельницької обласної державної
адміністрації
Управління освіти і науки Кам'янець-Подільської ТГ
Кам'янець-Подільське позашкільне навчально-виховне об'єднання**

**ТОПОНІМІКА – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ, ЗМІСТ І
ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.
ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.**

*(Розробка занять з топоніміки з використанням активних методів
навчання)*

**Автор: Тетяна Недря
культурорганізатор, керівник гуртка
Кам'янець-Подільського позашкільного
навчально-виховного об'єднання**

2024

Недря Тетяна Володимирівна «Топоніміка – наука про походження, зміст і закономірності розвитку географічних назв. Історична обумовленість географічних назв».

(Розробка занять з топоніміки з використанням активних методів навчання). С.49

Рецензент: Рулик Людмила Володимирівна – завідувач методичного відділу Кам'янець-Подільського позашкільного навчально-виховного об'єднання

Схвалено на методичній раді Кам'янець-Подільського позашкільного навчально-виховного об'єднання протокол № 2 від 08. 12. 2023 року.

До посібника увійшли розробки занять до розділу «Топоніміка рідного краю», «Організація краєзнавчої роботи» авторської програми гуртка «Юні знавці топоніміки» (автор Тетяна Недря). Заняття розроблені відповідно до вимог сучасних педагогічних технологій, які включають гуртківців в активну діяльність, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають зацікавленість і позитивне ставлення до навчання.

Посібник може бути рекомендований керівникам туристсько-краєзнавчих гуртків та вчителям ЗЗСО.

ЗМІСТ

ВСТУП

ЗАНЯТТЯ: ВИДИ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ. МОВА – СТАРОДАВНЯ ФОРМА СПІЛКУВАННЯ ЛЮДЕЙ. УСНІ ДЖЕРЕЛА.

ЗАНЯТТЯ: ГЕНЕАЛОГІЯ – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ, ПОСЛІДОВНІСТЬ ТА ІСТОРІЮ ПОКОЛІНЬ РОДУ.

ЗАНЯТТЯ: ТОПОНІМІКА – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ, ЗМІСТ, ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ. АНТРОПОНІМІКА. ЕТНОНІМІКА.

ЗАНЯТТЯ: ГОДОНІМИ ТА АГОНІМИ – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ ВУЛИЦЬ ТА ПЛОЩ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ. ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.

ВИСНОВКИ

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

ВСТУП

Освіта є продуктом суспільного розвитку й одночасно творцем нових суспільних реалій. Своїми цілями, змістом та формами реалізації освітні інституції пов'язані із життям та проблемами суспільства. Вони відображають й транслюють базові цінності та процеси суспільного розвитку й одночасно, ведуть переоцінку світоглядних орієнтирів й цінностей певної епохи, окреслюють орієнтири суспільного поступу. У чому полягає мета сучасної освіти? Ще кілька століть тому освіта продукувала вчених і митців - енциклопедистів, які врешті ставали провідними фахівцями в різних галузях наук: Леонардо да Вінчі, Рене Декарт, Марія Кюрі - і це лише кілька із сотень їм подібних. Чи можливо це сьогодні, у епоху цифрових медіа, гаджетів та Інтернету, в часи суспільства сучасного світогляду, коли знання та інформація витісняють минулі цінності - владу, капітал, походження. Яким має бути освітньо-виховний процес?

Звісно, що ці питання є риторичними, такими, що стосуються представленого далі матеріалу досить умовно. Але разом з тим вони визначають мету посібника: представити способи практичної підготовки вихованців, що відповідають сучасним вимогам позашкільної освіти – насамперед готувати індивідуальні практичні навички, а не пропонувати загальновідому інформацію.

Даний посібник орієнтований насамперед на освітян, які працюють у галузі шкільної та позашкільної освіти як приклади занять краєзнавством з гуртківцями. Водночас він може бути корисним всім, хто цікавиться проблемами та перспективами сучасної освіти.

ЗАНЯТТЯ: ВИДИ ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ. МОВА – СТАРОДАВНЯ ФОРМА СПІЛКУВАННЯ ЛЮДЕЙ. УСНІ ДЖЕРЕЛА.

Мета: розширити початкові знання та уявлення учнів про історико-краєзнавчі джерела, зокрема – усні історичні джерела;

показати, як історики за допомогою археологічних джерел мають можливість вивчати історичне минуле;

розвивати пізнавальні інтереси учнів та вміння використовувати історичні джерела в процесі здобуття знань;

довести гуртківцям що твори, які називають усною народною творчістю, або фольклором – це неоціненний скарб нації;

Дати дітям уявлення про мовлення як найважливіший засіб спілкування між людьми, про існування різних мов;

виховувати любов до рідної мови, бажання більше дізнатися про неї;

виховувати гуртківців на засадах загальнолюдських моральних цінностей.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Тип заняття: засвоєння нових знань та навичок.

Форма заняття: групове.

Обладнання: ілюстрації артефактів, звичаї, історичні пісні, думи, билини.

Основні поняття і терміни: види історико-краєзнавчих джерел, усні джерела, речові джерела, мова.

Хід заняття

I. Актуалізація опорних знань.

- Що таке історичне джерело?
- Які існують види історичних джерел?
- Що ми відносимо до речових джерел?

II. Повідомлення теми, мети заняття. Мотивація навчальної діяльності.

На сьогоднішньому занятті ми розпочнемо вивчати види історичних джерел, зокрема археологічні джерела, та більш розширено усні джерела, за допомогою яких історики мають можливість вивчати історичне минуле. Ми з

вами ознайомимось з основами наук, які вивчають різні види джерел – речові, писемні, усні.

III. План викладання нового матеріалу.

1. Поняття «історичне джерело». Види історико-краєзнавчих джерел.
2. Археологія як наука. Типи археологічних пам'яток. Археологічна періодизація.
3. Усні джерела. Мова – стародавня форма спілкування людей. Усна народна творчість.

1. Поняття «історичне джерело». Види історико-краєзнавчих джерел

Люди, суспільство, народи залишають по собі пам'ять: твори мистецтва, книжки, будівлі, прикраси, посуд, зброю, написи та малюнки на камені, знаряддя праці та могили. За багато тисячоліть на Землі нагромадилось чимало таких речей. Вчені знаходять їх і вивчають. Так поступово складаються наші знання про життя народів у давнину. Історичне джерело – це те, на основі якого вчені вивчають історичне минуле.

Керівник гуртка ознайомлює гуртківців з таблицею історико-краєзнавчих джерел та пропонує гуртківцям назвати об'єкти, що можуть належати до того чи іншого виду історичних джерел.

Відбувається діалог між дітьми та керівником з урахуванням того, хто більше яких джерел назве.

Історико-краєзнавчі джерела		
речові	писемні	усні
знаряддя праці	літописи	міфи
зброя	написи на камені, будівлях	легенди
предмети побуту	листи	звичаї
кістки людей	казки	спогади
залишки споруд	літературні твори	приказки
одяг	ділова документація	пісні
прикраси		

2. Археологія як наука.

Видатний український поет Тарас Шевченко, подорожуючи Україною, написав: «Люблю археологію – таємничу матір історії». Земля зберігає сліди життя минулих поколінь і є своєрідним архівом, що містить найчисленніші пам'ятки давньої історії і культури. Цими пам'ятками є не тільки величні піраміди і храми, не лише поховані під попелом міста, гробниці й кургани, але також звичайна кам'яна сокира, маленька крем'яна чи бронзова стріла і навіть черепок від розбитого в давнину горщика. Наука, що вивчає рештки матеріальної культури, називається археологією. Мабуть, ви замислювались над тим, як опиняються глибоко під землею речі, якими користувались люди. Уявіть, що дуже давно слов'янське поселення оточили вороги. Хто встиг – залишив поселення. Свої речі вони забрали або сховали, розраховуючи повернутись. Після запеклої боротьби вороги зруйнували поселення. Мешканців вбили або забрали в полон. З часом залишене поселення остаточно вкрилось ґрунтом. Таким чином, під великим шаром ґрунту опинились різноманітні речі, залишки житла, скелети загиблих людей.

Люди не зразу навчилися грамотно проводити археологічні розкопки. Спочатку вони шукали тільки коштовності, а звичайні речі викидали. Так було втрачено багато подробиць про життя стародавніх людей. Адже звичайні речі – посуд, хатнє начиння, прості прикраси, інструменти та знаряддя праці можуть розповісти дуже багато про тих, хто тут жив, чим займався.

(Керівник гуртка демонструє ілюстрацію із зображенням артефактів, знайдених археологами).

Головною науково-дослідною археологічною установою є Інститут археології Академії наук України, який координує археологічні дослідження і підготовку кадрів високої кваліфікації. Віднайдені археологами знахідки потрібно зберегти для нащадків. Для цього створюються історичні музеї.

Археологічні пам'ятки класифікують за місцями проживання стародавньої людини – стоянки, поселення, селища, городища, міста; за приналежністю до різних видів діяльності – шахти, копальні, майстерні, кузні, ливарні тощо.

Стоянка – це місце тимчасового мешкання людей кам'яного віку, здебільшого невеликих розмірів. Для позначення короточасних місць мешкання стародавньої людини застосовують ще терміни стійбище, місцезнаходження. Місця осілого проживання, з житлами, називають поселеннями. Великі поселення, з товстим культурним шаром, мають назву селищ. Городища – це укріплені селища; часто вони складаються з огороженого дитинця та навколишнього посаду. Від колишніх укріплень на городищах переважно зберігаються вал і рів. Предметом археологічних досліджень є святилища (храми, каплиці, скити), поховання і могильники. Могильники бувають безкурганні і курганні.

За півтора-два століття розвитку археологічної науки зусиллями вчених багатьох країн вироблено загальну періодизацію пам'яток археології. У кожному великому районі Європи вона, однак, має деякі відмінності, особливо щодо пізніх археологічних періодів. Для території України вже більш-менш усталеною є така загальна археологічна періодизація:

I. Кам'яний вік: палеоліт – від появи людини до 10 тис. р.т., IX – III тис. до н.е.

II. Мідно-бронзовий вік: IV – початок I тис. до н. е.

III. Ранній залізний вік-скіфо-сарматська епоха й античність: IX – IVст.н.е.

IV. Ранньослов'янський час та епоха великого переселення народів:

1 тис. н. е. – IX ст. н. е.

(Керівник гуртка демонструє зображення матеріалів археологічних розкопок різних періодів).

Бесіда за запитаннями. (Керівник демонструє ілюстрацію з додаткових матеріалів) :

Що було знайдено археологом?

З якого матеріалу зроблено будівлю?

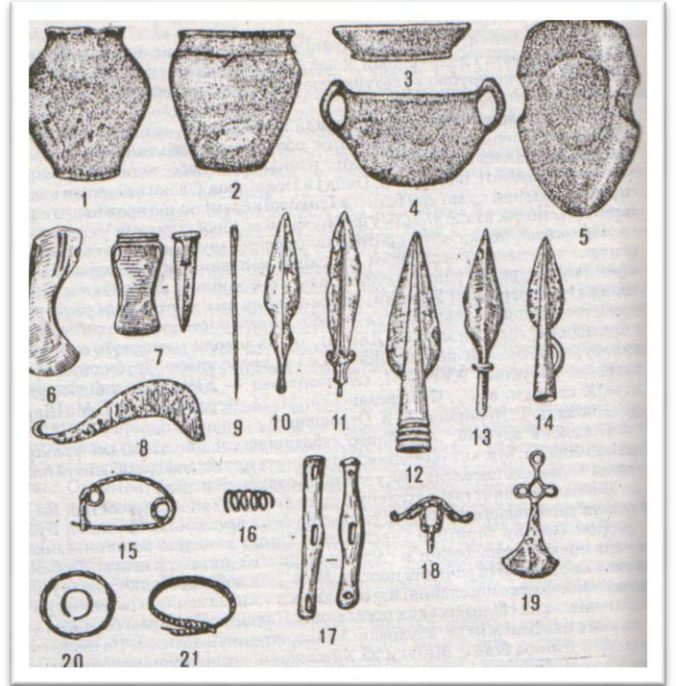
Які знайдено речі і знаряддя праці?

Про що вони можуть нам розповісти?

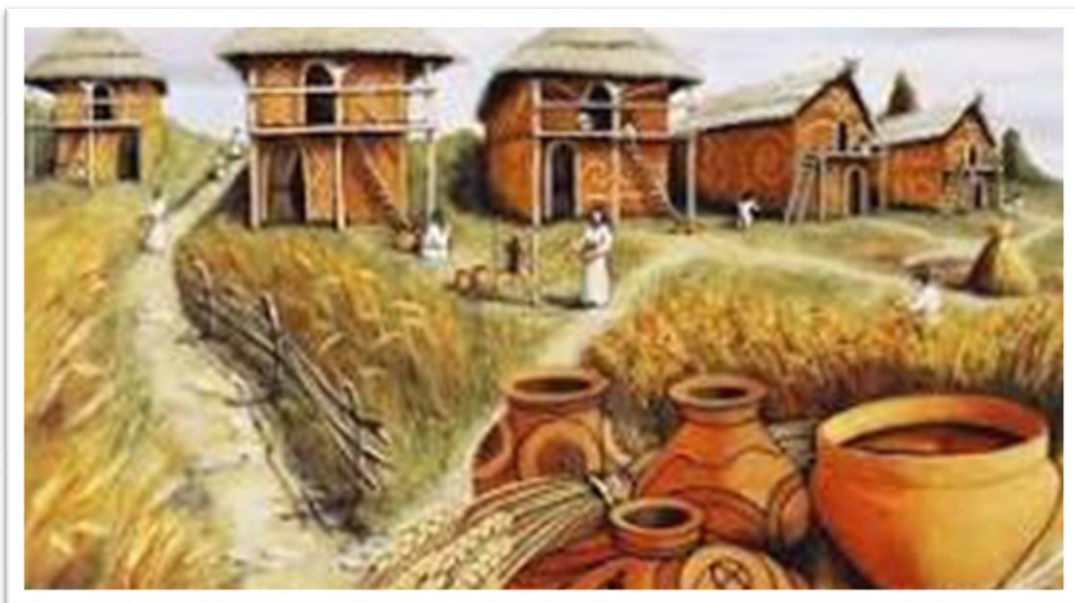

Додаткові матеріали

А). Встановіть призначення цих предметів.

Б). За даними матеріалами кладіть опис про те, яким було життя мешканців цього поселення.

3. Усні джерела. Мова – стародавня форма спілкування людей.

Як із часом розвивалася здатність людей до спілкування та як узагалі з'явилася людська мова, досі залишається загадкою. Виникнувши на багато тисячоліть пізніше писемності, мова зберігає в собі багаті запаси відомостей про життя людей не лише в недалекому минулому, але й в значно давніші археологічні епохи. Для багатьох народів усна народна традиція слугувала головним хранилищем багатовікового історичного досвіду. Писемність одного народу могла виникнути на основі писемності іншого. Мова ж, на відміну від писемності, не запозичувалася. Збагачуючись за рахунок іншомовних слів, мова будь-якого народу в основі своїй має коріння, які склалися глибоко в давнину. Багато слів сучасної мови – вихідці з давнини. Вивчення історії слів – дуже цікавий вид дослідницької роботи.

Усні джерела крім істориків досліджують лінгвісти, етнографи, фольклористи, культурологи, україністи. Усні джерела містять великий матеріал по узагальненню досвіду народу в різних галузях життя: господарства, побуту, економічного, соціального, політичного, національного, культурного життя; вони є втіленням народної мудрості, народного світогляду і народних ідеалів. Усні джерела відображають історію, його філософію, ментальність, психологію, багатий духовний світ, відтворюють магічну силу слова.

Завдання гуртківцям: Поміркуйте чи може казка, легенда чи пісня бути історичним джерелом? Яку інформацію про минуле вони можуть нести?

Усні історичні джерела – вид історичних джерел, що зберігають історичні відомості в усній формі й передаються із покоління в покоління. З вікових глибин беруть свій початок легенди, міфи, билини, думи, казки, народні пісні, загадки, прислів'я та приказки українського народу. Коли не було писемності, переповідали їх усно – з уст в уста, з роду в рід, від покоління до покоління. Тому ці твори називають усною народною творчістю, або фольклором.

Фольклорні твори є втіленням народної мудрості та ідеалів. Під їхнім впливом відбувалося все життя людини в давнину і тривалий час вони замінювали собою і школу, й науку. У них відображені погляди людей на світ, уявлення про добро і зло, ставлення до навколишньої дійсності, побут, господарство та історія українського народу. У цьому насамперед полягає їхня джерельна цінність.

Вчені-історики, етнографи, фольклористи, починаючи з XIX ст., їх активно збирали, досліджували й публікували. Відомим фольклористом та етнографом був український поет, автор слів Державного гімну України Павло Чубинський, який опублікував сім томів пам'яток усної народної творчості.

Яку інформацію містять казки, міфи та легенди? Казки часто називають душею народу. Від дитинства вони супроводжують людину протягом життя і впливають як на погляди окремої особи, так і на культуру народу взагалі. Незважаючи на те, що в основі казки – захоплива розповідь про вигадані події і явища, в ній відображені суспільні цінності народу, його праця і побут, природні умови. У казках засуджуються такі риси, як жадібність, бажання розкошувати за рахунок чужої праці та чужого розуму, і прославляються такі риси, як працелюбність, правда, розум, вірність, щирість («Правда і Кривда», «Золотий черевичок», «Чабанець», «Красносвіт» та ін.). Кожен народ має свої легенди про історичне минуле. Всім відома легендарна оповідь з «Повісті минулих літ» про заснування міста Києва тривалий час вважалася вигадкою. Втім, дослідження істориків та археологів доводять, що легендарний засновник Києва був реальною особою, а саме полянським князем.

Українські легенди про історичні події чи історичних осіб, наприклад, про козака Мамаю, Олексу Довбуша, Наливайку, дають змогу подивитись на тогочасні історичні події очима простого народу. Такі легенди як «Батькова порада», «Хліб і золото», – розкривають тогочасні моральні цінності.

Легенда (від лат. *legenda* – те, що має бути прочитане) – невеликий за обсягом твір усної народної творчості, в якому йдеться про певну історичну

подію чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою. У легендах переплітається ймовірно, фантастичне з реальністю. Але водночас, легенди – це не прості вигадки, адже беруть свій початок із реальних подій.

Міф, на відміну від легенди, – це оповідь, що відображає уявлення наших далеких предків про створення світу, його будову, про богів і демонів, різних фантастичних істот. Усім відомі народні розповіді про таких міфічних істот, як русалки, мавки, домовики, вурдалаки, відьми. Завдяки вивченню міфів, вчені довідуються про релігійні вірування людей у минулому.

Обговоріть у парі:

На основі тексту встановіть: які події відображені в міфах та легендах? Хто був їх головними героями? Яку легенду про рідне місто ви знаєте?

Билини – це фольклорні пісні історико-героїчного та соціально-побутового змісту про воїнів-богатирів, героїв та їхні подвиги. У билинах знайшли поетичне відображення історія Київської держави, боротьба з кочовими племенами печенігів і половців, а також інші аспекти тогочасного буття – праця, торгівля, мистецтво, народні уявлення про добро і зло, війну і мир, державну владу. Позитивними героями київських та чернігівських героїчних билин були такі богатирі, як Ілля Муромець, Добриня Микитич, Олешко Попович. У билинах народ звеличував героїчні вчинки захисників своєї країни. Так Добриня поборов вогняного змія, Ілля Муромець полонив страхітливого Солов'я-розбійника.

Думи – усні поетичні твори про важливі події та видатних діячів української історії. Які основні теми дум та історичних пісень? Лише українській національній культурі притаманні такі твори, як думи. Їх появу дослідники пов'язують із козаччиною. Відповідно, й основною темою дум були події з життя козаків та їх боротьба з завойовниками української землі, а саме: турецька неволя, визволення з неволі і щасливе повернення до рідного краю, козацьке лицарство, визвольна війна Богдана Хмельницького, родинне життя.

(Керівник гуртка демонструє ілюстрації з додаткових матеріалів).

Завдання гуртківцям: Обговоріть у парі: яку історичну інформацію можна отримати з билин, дум та народних пісень?

Керівник гуртка доповнює розповідь.

Історичні пісні виконували народні співці-музики, що мандрували від села до села: кобзарі, бандуристи, лірники. До найвідоміших дум належать «Дума про козака Голоту», «Дума про Марусю Богуславку», «Дума про Самійла Кішку», «Дума про Івана Богуна», «Дума про Івася Коновченка» та ін. Історичні пісні – фольклорні твори, присвячені певній історичній події чи історичній особі.

Завдання гуртківцям: поміркуйте і скажіть, яке відношення до історії мають історичні пісні ?

Як слід розуміти поняття «історію творять люди»?

Не було б людей – не було б історії, не було б писемних та речових пам'яток. Чому?

IV. Підведення підсумків заняття.

Сьогодні ми ознайомились з речовими джерелами, які допомагають вивчати минуле людства. Праця археологів допомагає вивчати життя людей минулих часів. Знати й пишатись пам'ятками своєї історії повинна кожна освічена людина. Усні джерела дають змогу подивитись на тогочасні історичні події та героїв очима простого народу.

«Дума про козака Голоту»

Билина про богатирів: Ілля Муромець, Добриня Микитич, Олешко Попович

Народні співці-музики: лірник, кобзар

Історичні пісні: «Проводи на Січ»

ЗАНЯТТЯ: ГЕНЕАЛОГІЯ – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ, ПОСЛІДОВНІСТЬ ТА ІСТОРІЮ ПОКОЛІНЬ РОДУ.

Мета: розширити початкові знання та уявлення учнів про усні історичні джерела;

довести гуртківцям, що історія окремої родини – це історія держави;
показати гуртківцям, як назви народів, імена людей відображають історичні події, природні умови й життя місцевого населення;

зацікавити гуртківців таємницями, які приховані в іменах людей;
розвивати пізнавальні інтереси учнів та вміння використовувати історичні джерела в процесі здобуття знань;

виховувати гуртківців на засадах загальнолюдських моральних цінностей.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Тип заняття: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

Форма заняття: групове.

Обладнання: додаткові матеріали

Основні поняття і терміни: етніміка, топоніміка, генеалогія, рід, генеалогічне дерево.

Хід заняття

I. Актуалізація і корекція опорних знань.

- Що таке історичне джерело?
- Які існують види історичних джерел?
- Що ми відносимо до речових джерел?

II. Повідомлення теми, мети заняття. Мотивація навчальної діяльності.

На сьогоднішньому занятті ми розпочнемо вивчати генеалогію, за допомогою якої історики мають можливість вивчати історичне минуле. Ми з вами будемо працювати над вивченням основ науки, яка вивчає походження родів та окремих осіб, родинні зв'язки, історію сімей різного соціального походження.

III. План викладання нового матеріалу.

1. Генеалогія – спеціальна історична дисципліна. Витоки генеалогії.

2. Українська генеалогічна традиція, становлення наукової української генеалогії.

1. Генеалогія – спеціальна історична дисципліна. Витоки генеалогії.

Генеалогія – спеціальна історична дисципліна, що вивчає походження родів та окремих осіб, родинні зв'язки, історію сімей різного соціального походження. Відомості, які надає генеалогія, допомагають вивчати політичну історію, майнові, соціальні та правові стосунки, місце та роль певних родів та осіб у подіях окремих епох та країн. Данні генеалогії сприяють дослідженню демографічних процесів та соціально-психологічних аспектів людських взаємин.

Джерела, що використовує генеалогія, надзвичайно різноманітні. Це – практично всі пам'ятки, пов'язані з людською діяльністю. Традиційно їх поділяють на письмові, речові та усні. Але за змістом генеалогічного матеріалу можна виділити дві групи джерел: власне генеалогічні, тобто родовідні розписи й книги, генеалогічні древа й таблиці, та джерела для складання родоводу, до яких належить всі інші джерела, що зосереджують інформацію про людину, її життя та оточення.

Витоки генеалогії сягають стародавніх часів. Етногенетичні перекази характерні ще для первісної людини. Становлення станового суспільства сприяло розвитку практичної (утилітарної) генеалогії, покликаної обґрунтувати права окремих прошарків суспільства на владу та привілеї. Біблейські легенди, давньогрецькі та римські міфи, праці античних авторів, перекази Давнього Сходу – повні генеалогічними відомостями. Але справжнього розквіту практична генеалогія набула у середні віки, коли суспільні та політичні стосунки були тісно пов'язані з походженням, спадковими правами та шляхетністю роду. В цей період розробляються форми фіксації генеалогічного матеріалу, створюються родовідні книжки.

Теоретичний інтерес до генеалогії та її перетворення в наукову дисципліну в Західній Європі почався приблизно у XVII–XVIII ст. Цей процес пов'язаний з діяльністю багатьох вчених, яких називали геральдиками.

Керівник дітям пропонує ознайомитись з гравюрою старовинного роду. Поміркувати, скільки гілок роду зображено.

3. Українська генеалогічна традиція, становлення наукової української генеалогії

Українська генеалогічна традиція сягає часів Київської Русі. За литовської та польської доби практичній генеалогії приділялася значна увага при дворах українських магнатських родів (Острозькі, Вишневецькі та ін.). Велися також генеалогічні дослідження і шляхетських родів (твори Й. Єрлича). За часів російського царату відбувався процес перетворення козацько-старшинської еліти на дворянство Російської імперії. Російська герольдія переглядала генеалогічні матеріали українських козацько-старшинських і шляхетських родів з метою затвердження в російському дворянстві та внесення до губернських родовідних книг. Це викликало пошуків генеалогічних матеріалів в Україні. Але основною проблемою цього етапу розвитку української генеалогії стало з'ясування походження козацької старшини та її старовинних шляхетських прав.

Становлення наукової української генеалогії припадає на середину – другу половину XIX ст. Першою роботою такого ґатунку треба визнати «Историческую и статистическую записку о дворянском сослови и дворянских имуществах Черниговской губернии» (1841) історика О.М. Марковича. Друга половина XX ст. – новий етап у розвитку наукової генеалогії. У зв'язку з її здатністю роботи самостійний внесок до вирішення загальних проблем історії у найрізноманітніших аспектах, цілі дисципліни переосмислюються, змінюється дисциплінарний статус генеалогії, вона перетворюється на спеціальну дисципліну, залишаючи за собою функції не тільки допоміжної, але і утилітарної.

Мабуть, ви бачили в кіно або музеї, як виглядає сімейне дерево знатного роду. Воно мало не лише естетичне значення, а й підтверджувало статус членів родини, підкреслювало характер відносин між родами, регулювало чимало аспектів життя, наприклад, можливість чи неможливість укладання шлюбу.

У житті досить часто буває, що ми знаємо про події в інших державах, можемо детально розповісти про звичаї, традиції окремих народів, а про тих, хто живе поруч, хто рідний нам по крові, на жаль, нічого не знаємо. Прикро, але факт залишається фактом — не знаємо власного родоводу.

Здається, зовсім проста річ — родинні фотокартки. А чи зберігаємо ми їх як сімейні реліквії? Чи знаємо, хто на них зображений? Адже наші родичі — це живі учасники історичних подій минулого. Не знаючи про них, не можна знати історії взагалі.

Було б дуже добре, коли б кожна родина вела записи про своїх рідних в окремому зошиті або альбомі, зберігала фотокартки, пам'ятні речі. Тоді б історія вочевидь стала більш зрозумілою і близькою. Задумайтесь над тим, а що збережемо для майбутнього ми? Що вже зберегли і що записали? Чи не поглине час імен наших близьких і рідних? Де їхні могили? Можливо, зрівнялися із землею? Ще є час. Але слід поспішати. Давайте разом будемо писати історію. І розпочнемо її з наших батьків, дідів, прадідів. А там, дивись, потрапимо в сиву давнину.

Сучасний світ розпрощався з багатьма умовностями минулого, і люди вже не знають свій родовід углиб. Проте можливо і зараз відновити втрачену інформацію та побудувати дерево роду.

Фантазуємо: «Політ на машині часу у майбутнє»

Яким було життя раніше? Яким буде через кілька століть? Здавна письменники-фантастики придумували апарат «Машину часу», який зможе перенести людину в минуле та в майбутнє. Уявіть, що вам випала така нагода і ви маєте можливість побачити як живуть ваші нащадки. В яке століттяк ви хотіли б перенестися. Пофантазуйте чому? По закінченні «польоту» складіть оповідання – звіт про побачене.

Вам необхідно розповісти про рід занять ваших нащадків, їхні професії, як можуть виглядати їхні житла та описати їх зовнішній вигляд.

Бесіда-спілкування з гуртківцями (розповіді гуртківців):

Чи зберігаються у вашій родині старі світлини?

Чи знаємо, хто на них зображений?

Чи знаєте ви їх ім'я, де вони жили, чим займались?

А чи зберігаємо ми їх як сімейні реліквії?

Наші родичі це живі учасники історичних подій минулого. Не знаючи про них, не можна знати історії взагалі.

Було б дуже добре, коли б кожна родина вела записи про своїх рідних в окремому зошиті або альбомі, зберігала фотокартки, пам'ятні речі. Тоді б історія вочевидь стала більш зрозумілою і близькою.

Домашнє завдання: заглибтесь у минуле, перегляньте вдома свої родинні фото та розпитайте родичів хто зображений, опишіть одяг, інтер'єр, вид тощо на світлині.

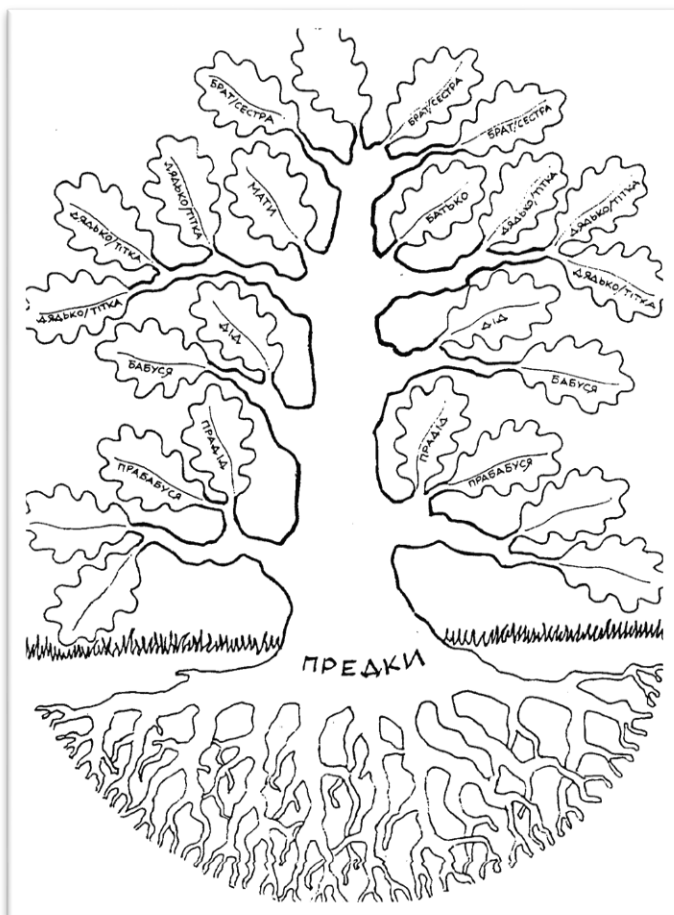
Творче завдання:

Мабуть вам цікаво дізнатися, ким були ваші предки, як їх звали, чим вони займались, тому я пропоную вам створити своє генеалогічне дерево. (Зразок генеалогічного дерева є в додаткових матеріалах).

IV. Підведення підсумків заняття.

Надзвичайно важливо знати історію свого роду. У кожного з нас є чи були бабуся і дідусь. І у них були батьки, а в тих – свої. Так родинний ланцюг сягає у минуле. Чи прагнете ви простежити походження свого роду? Чи відомо вам, звідки походять їхні імена та прізвища?

А). Старовинна гравюра знатного роду

Б). Макет генеалогічного дерева

ЗАНЯТТЯ: ТОПОНІМІКА – НАУКА ПРО ПОХОДЖЕННЯ, ЗМІСТ,
ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ.
АНТРОПОНІМІКА. ЕТНОНІМІКА.

Мета: розширити початкові знання та уявлення учнів про усні історичні джерела;

показати гуртківцям, як назви народів, географічні назви, імена людей відображають історичні події, природні умови й життя місцевого населення;

зацікавити гуртківців таємницями, географічних назвах України та нашого краю;

розвивати пізнавальні інтереси учнів та вміння використовувати історичні джерела в процесі здобуття знань;

виховувати гуртківців на засадах загальнолюдських моральних цінностей.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Тип заняття: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

Форма заняття: групове.

Обладнання: географічні атласи України, ілюстрації історичних міст України

Основні поняття і терміни: етнологія, топоніміка, антропоніміка.

Хід заняття

I. Актуалізація і корекція опорних знань.

- Що таке історичне джерело?
- Які існують види історичних джерел?
- Що ми відносимо до речових джерел?
- Назвіть види образотворчих джерел.

II. Повідомлення теми, мети заняття. Мотивація навчальної діяльності.

На сьогоднішньому занятті ми будемо працювати над вивченням основ наук, які вивчають різні види усних джерел – топоніміка, антропоніміка, етнологія.

III. План викладання нового матеріалу.

1. Топоніміка. Приклади походження географічних назв..
2. Антропоніміка – наука про походження, зміну, географічне поширення власних імен людей.
3. Етніміка

1. Приклади походження географічних назв

Чимало цікавого про давні часи можна дізнатись за топонімами – назвами міст, сіл, селищ, гір, височин, лиманів, озер, річок. Кожний народ давав свої назви містам і селам, горам і долинам, річкам і морям, полям і степам, лісам і дібровам. Навіть кожна стежка в лісі, кожна зірка на небі – і ті мають найменування. В цих топонімах відбитий рівень пізнання навколишнього світу, історія матеріальної і духовної культури народу. Прагнення зрозуміти, осмислити географічні назви ми зустрічаємо ще в стародавньому світі. Цим питанням уже в V ст. до н.е. цікавився Геродот. Наша вітчизняна топоніміка бере свій початок від автора древньоруського літопису «Повість минулих літ».

А хто знає, звідки походить назва м. Львів? (місто збудоване галицьким князем Данилом Романовичем і назване так на честь його сина Лева).

Назва Чернігова належить до тих, які вчені розгадати не змогли. Одна з версій пов'язує назву Чернігова з князем Чорним, що правив у VII ст., інша – з княгинею Чорною, яка кинулась з терема і розбилась, аби не потрапити до рук загарбників. Ще згадують, ніби Чернігів звався колись Чернігів – від слова серна, бо тоді у навколишніх лісах було багато серн.

Завдання гуртківцям: поясніть походження назви м. Кам'янець-Подільський.

Походження назви Карпати остаточно не з'ясовано. Уперше слово як назву гір стали використовувати давньогрецькі географи. Найновіші дослідження назви Карпат пов'язують з албанським словом карпе – «скеля» в значенні «скелясті гори». Від цього слова походить також назва племені карпи, які за повідомленням давньогрецьких географів мешкали на цій території.

До найпоширенішої і найдавнішої географічної термінології належать гідроніми. Походження більшості їх назв губиться в далекому минулому. Дуже цікавими є версії походження назв річок: Буг у давніх слов'ян перекладається як «течія»; Дністер походить від скіфського «дуи істрос» («річка швидка»); Дніпро, який скіфи називали Данапріс, пов'язують із давньою індо-іранською назвою «дана апара» – «водяна глибочінь».

А звідки походить назва р. Смотрич? (Назву річки Смотрич пов'язують з давньоруським «съмотрѣти» – бачити, в розумінні чиста, дзеркальна вода).

Територію нашої держави складають регіони, які сформувались історично і мають свої давні назви. Назвіть ці регіони (Галичина, Буковина, Закарпаття, Волинь, Поділля, Слобожанщина тощо).

Завдання гуртківцям: Хто з вас може пояснити походження назв цих історико-географічних регіонів, і Поділля зокрема? (Керівник гуртка доповнює відповіді гуртківців).

Походження назви Галичина одні виводять від слов'янського племені Галич, другі – від місця добування солі (у кельтських мовах збереглося слово гал – «сіть»), треті – від невеликого чорного птаха галки.

Слово Буковина спочатку означало «буковий ліс». Наприкінці 15 ст. так називали вкрите буковими лісами правобережжя р. Прут.

Назва Поділля походить від слов'янського слова дол (діл) – «пониззя, рівнина між горами», адже поруч починається Прикарпаття.

Територія Хмельницької області складається з південно-західного Поділля і південно-східної Волині. З історико-географічної точки зору ці частини області, крім спільного, мали деякі відмінності, які обумовили походження цих двох назв. Землі, що простягаються по лівий бік Дністра в середній його течії, між притоками Стрипою і Мурафою, до татаро-монгольської напали називали Пониззям, тобто місцевістю, нижчою від сусіднього Покуття та Прикарпаття. Ця територія входила до складу Галицького князівства і під назвою Пониззя зустрічається в літописах XII ст.

Східна частина Подільської землі, що займає верхню течію Південного Бугу з його притоками, називалася Побужжям і тяжіла до Київського

князівства. В XIV ст. Пониззя і Побужжя захопила Литва, і вони дістали спільну назву Поділля, тобто території, що розташована в порівнянні з Прикарпаттям по долу, по низині.

У давньоруських літописах галицьке нагір'я називається «горной страной», «горной Русью», а територія між Дністром і Південним Бугом «Русью дольнею», тобто нижчою. Отже, назви Поділля і Пониззя тотожні і мають давньоруське походження.

Опитування гуртківців.

Які топоніми нашого міста вам відомі? Поясніть їх походження. (Старе місто, мікрорайон Жовтневий, Польські фільварки, Руські фільварки, Підзамче, селище Смирнове, назви фортечних баит та ін.).

В краєзнавчій літературі зустрічається дуже мало даних, які стосуються походження власних географічних назв. Окремі спроби щодо цього зустрічаємо переважно у виданнях XIX – поч. XX ст., але вони здебільшого мають здогадковий характер. Дореволюційні історики Поділля Є. Сіцинський, М. Яворовський трактували як окрему основу *тин* у топонімах, що закінчуються на суфікс *-ин*, коли перед ним стоїть *т* (Гусятин). Такий підхід до вивчення топоніміки не міг дати відповідних пояснень і часто не виходив за рамки народної етимології. Правда, Є. Сіцинський дещо зробив для з'ясування окремих топонімічних назв, використавши для цього праці польських істориків, але їх кількість дуже обмежена. Важливими для з'ясування місцевих назв є перекази старожилів. Проте це не єдине джерело для топонімічних досліджень. Їх розповіді часто спираються на легенди, яким властиві неточності.

Домашнє завдання гуртківцям: знайдіть в соцмережах зображення географічних об'єктів, які згадувались на занятті та прочитайте інформацію про них.

Київ. Софійський собор

Львів. Ратуша

Кам'янець-Подільський. Старий замок

2. Антропоніміка – наука про походження, зміну, географічне поширення власних імен людей.

Кожен з вас має своє ім'я, прізвище та по батькові. А чи знаєте ви походження свого імені та його значення?

Найдавніші імена людей, які зустрічаються в літописах, грамотах та інших документах, походять з давніх часів. Вони давалися за фізичними чи моральними рисами людей, що проявлялись за різних обставин їхнього життя. Наприклад, довгоочікуваного сина називали Ждан, небажаного – Неждан, Нечай. Єдиний син діставав ім'я Одинець, третій у сім'ї – Третяк.

Давайте поміркуємо, які імена є найпоширенішими на Україні? (чоловіче – Іван, жіноче – Ганна).

Чи існує залежність імен людей від історико-етнографічного районування території України?

Які імена поширені в Західній Україні, а які на решті території держави?

Які імена були поширені 60-70 років тому, а які зараз?

Найдавніші прізвища, тобто власні особові назви, близькі за значенням до сучасних прізвищ, зустрічаються в українських грамотах уже 500-400 років тому. До перших можна віднести: Іван Васильович Чорторийський, Іван Чорний, Волчко Рогатинський. Ці прізвища належать знатним заможним людям. Чому саме серед знаті з'явилися прізвища? Бо вони продавали і купували села, записували своє майно у спадок дітям, родичам, тому потрібно було оформляти документи. Для дітей та онуків прізвище свідчило про те, що вони нащадки і спадкоємці такого-то предка.

Найпоширенішим було ім'я Іван, від нього виникло близько 130 прізвищ: Іванов, Іванців, Івасів, Іваненко... Більше півсотні прізвищ походять від таких імен, як Григорій, Михайло, Семен, Степан, Федір, Яків.

Завдання гуртківцям. Оскільки не кожен з вас знає значення свого імені, то давайте відкріємо гугл та кожен з вас знайде значення свого імені і розповість нам. (Гуртківці опрацьовують матеріал та обмінюються отриманою інформацією).

3. Етніміка.

Людей завжди цікавила історія походження назв. Чому саме так, а не інакше? Зараз ми поведемо мову про надзвичайно цікаву науку – етніміку, яка розкриває таємниці походження назв народів.

Подумайте, і скажіть для чого потрібно історикам досліджувати назви народів?

Завдання гуртківцям: Як історики пояснюють походження назви «Україна»? (Керівник гуртка може доповнити відповіді гуртківців).

Існує декілька припущень щодо походження назви України. На думку одних учених, наші землі колись були окраїною Російської та Польської держав. На думку інших, назва утворилась від слова «украяна», тобто відрізана, виділена з великої держави – Київської Русі. Назва походить від давнього тотема (предка-птаха) «круна», «крана журавля». Тому «Укранія» – Україна.

IV. Підведення підсумків заняття.

Науки, про які ми говорили на сьогоднішньому занятті, дають дослідникам цінний загальноісторичний та історико-краєзнавчий матеріал.

Імена людей відображають етнічні, соціальні і культурні особливості людської спільноти. Вивчення імен та прізвищ дає нам можливість прослідкувати походження, родословну кожної людини.

**ЗАНЯТТЯ: ГОДОНІМИ ТА АГОНІМИ – НАУКА ПРО
ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ ВУЛИЦЬ ТА ПЛОЩ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ.
ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ
НАЗВ.**

Мета: розширити початкові знання та уявлення учнів про види топонімів годнім та агонім;

довести гуртківцям, що історія назв – це історія держави;

показати гуртківцям, як назви народів, географічні назви, імена людей відображають історичні події, природні умови й життя місцевого населення;

зацікавити гуртківців таємницями, які приховані в географічних назвах України та нашого краю;

розвивати пізнавальні інтереси учнів та вміння використовувати історичні джерела в процесі здобуття знань;

виховувати гуртківців на засадах загальнолюдських моральних цінностей.

Методи: словесні, наочні, практичні.

Тип заняття: засвоєння нових знань, умінь та навичок.

Форма заняття: групове.

Обладнання:

Основні поняття і терміни: назви народів, географічні назви, імена людей.

Хід заняття

I. Актуалізація і корекція опорних знань.

- Що таке історичне джерело?
- Які існують види історичних джерел?
- Що ми відносимо до речових джерел?

II. Повідомлення теми, мети заняття. Мотивація навчальної діяльності.

На сьогоднішньому занятті ми розпочнемо вивчати види топонімів годнім та агонім, за допомогою яких історики мають можливість вивчати історичне минуле населених пунктів. Ми з вами будемо працювати над

вивченням основ наук, які вивчають різні види географічних назв, - топоніміка, годніміка та агоніміка.

III. План викладання нового матеріалу.

1. Годоніміка та агроніміка – науки про походження назв вулиць, площ та майданів на прикладі Кам'янець-Подільського

2. Зміна топонімічних назв в різні епохи, нашарування назв вулиць

1. Годонім та агронім.

Назва вида топоніма годонім походить від грецького слова шлях, дорога, вулиця, русло, тобто назва вулиця. Агроніми - від грецького слова – площа - назви площ.

Не всім кам'янчанам відомо, що Кам'янець-Подільський досить старе місто, має багато районів та цікаву історію. Цікавим є і заснування нашого міста та дата, коли це відбулось, адже точно ніхто не знає, коли Кам'янець був створений. За певними дослідженнями кам'янецького історика та журналіста Олега Будзея першим достовірним документом, що зафіксував Кам'янець як сформоване місто, є грамота литовських князів Юрія й Олександра Коріатовичів, видана 7 січня (за старим стилем) 1374 року. Літописна оповідь «Про Поділля» зазначає, що князі Коріатовичі збудували місто Кам'янець після перемоги великого литовського князя Ольгерда над татарами у Синьоводській битві, яка, на думку багатьох істориків, відбулася восени 1362 року. Виходячи з археологічних досліджень, є певні підстави вважати, що Коріатовичі не збудували, а відбудували місто після монголо-татарської навали, що Кам'янець, як місто (а не звичайнісіньке поселення) сформувалося на межі XII й XIII століть (тобто близько 1200 року). Проте таку думку підтримали не всі історики, вона потребує детальнішого обґрунтування новими археологічними дослідженнями. Була й курйозна ситуація – у 1962 відсвяткували 900-річчя нашого міста, але версія про те що Кам'янець був заснований у 1062 році також не підтвердилась, а реальна історія Кам'янця налічує на сьогодні 648 років.

Із заснуванням стало трішки зрозуміліше, що ж до районів, їх кількості та назв? До складу Кам'янця-Подільського входять такі місцевості: Старе

місто, Руські фільварки, Польські фільварки, Біланівка, Новий план, Циганівка (нині частина Нового плану), Карвасари, Видрівка, Підзамче, селище Смирнова, Черемушки (Привокзальний), селище цукрового заводу, селище Першотравневе (селище цементного заводу), Східний (заводу «Електрон»), селище Жовтневе, Жовтневий масив.

Розпочнемо огляд із найвідомішої та найкрасивішої частини Кам'янця-Подільського – Старого міста.

Старе місто – найдавніша частина Кам'янця-Подільського, що розташована в петлі річки Смотрич. З'єднується з Новим планом Новопланівським мостом. Сучасне Старе місто – це 4 майдани, 21 вулиця, 2 узвози та 5 провулків, що у сукупності дає 32 топографічних об'єкти. Їх назви та статус остаточно встановлено 11 вересня 1990, коли президія Кам'янець-Подільської міської ради народних депутатів, прислухавшись до пропозицій топонімічної комісії, відновила історичні назви вулиць і майданів Старого міста. Загалом саме в цю частину приїжджають туристи, щоб прогулятися середньовічними вуличками, а також глянути на перлину – фортецю.

2. Зміна топонімічних назв в різні епохи, нашарування назв вулиць.

Протягом ХХ століття утворилася найбільша кількість урбанонімів порівняно з іншими періодами. Корінні зміни в планувальну структуру міста привнесла зміна державного устрою та націоналізація земельних угідь, що проводилась в перші роки становлення радянської влади. Хутори, левади та вигони поступово стали втрачати свої назви.

В період 30-40-х років ХХ століття територіальні кордони міста змінилися у західному напрямку. Забрамське передмістя стали активно освоювати переселенці з навколишніх сіл. Зоною компактної житлової забудови була обрана прилегла до Старого міста територія, де утворилися вулиці Селянська (суч. Л.Українки), Солонці, Польова. З кінця 20-х рр. ХХ ст. стали інтенсивно утворюватися нові власні назви з новими мотивами номінації, повально відбувалися процеси перейменувань об'єктів на назви з ідеологічною семантикою, а попередні оригінальні назви попросту знищувалися. З 30-х років ХХ століття склад урбанонімікону Кам'янець-

Подільського стрімко поновлюється лексикою, що відбиває діяльність Компартії Радянського Союзу, її діячів та символіку, як-от: вулиця Леніна, вулиця Кірова, Лібкнехта, вулиця Орджонікідзе, вулиця Рози Люксембург), вулиця Чапаєва, вулиця К. Маркса, вулиця Фрідріха Енгельса, вулиця Артема, вулиця та ін. Поряд з ними виникають назви, що походять від прізвищ діячів культури в 30-х рр. ХХ ст. це були вулиці Шевченка та Шолом-Алейхема.

Війною росія дуже хотіла «денацифікувати» Україну. Але цим планам не судилося справдитися (як і всім іншим), і замість денацифікації ворог отримав активну дерусифікацію. Ми все частіше відмовляємося від російських назв вулиць, площ, намагаючись створити простір, вільний від ворожих назв і який вшановує нашу історію та наших героїв. Цікаво, що така тенденція простежується по всьому світу. Так, за даними МЗС в 14 країнах світу 20 вулиць та площ отримали українські назви. Показово, що у Чехії, Литві, Латвії, Албанії, Норвегії та Канаді українськими топонімами назвали вулиці та площі, на яких знаходяться дипломатичні установи росії.

У 8 містах процес дерусифікації ще не розпочався. Так, 7 міст (Бахмут, Мелітополь, Херсон, Рубіжне, Покровськ, Краматорськ) перебувають в окупації або недалеко від лінії бойових дій, що прямо впливає на можливість перейменувати, позбутися радянських назв.

Загалом не існує чіткого алгоритму перейменування топонімів. У якихось містах спочатку збирають думку жителів, а потім відповідна комісія враховує ці пропозиції і виносить їх на розгляд міської ради. Відповідальні за дерусифікацію органи перш ніж виносити назви на обговорення, консультуються з експертами Інституту національної пам'яті. Та, на жаль, є й випадки, коли міські ради ухвалювали рішення без врахування думки мешканців.

Перейменування топонімів – важливий і водночас кропіткий процес, який потребує виважених підходів. Так, змінені назви будуть не

тільки ідентифікувати певну місцевість, але й формуватимуть нашу нову історичну свідомість, вільну від «руського міра».

Керівник пропонує гуртківцям ознайомитись з переліком годнімів та агонімів вулиць, які були перейменовані.

Завдання гуртківцям. Розробити маршрут вулицями міста, які отримали нові назви та розповісти про людей, чий імена отримали вулиці та площі міста.

Гугл-карта Кам'янець-Подільського з новими назвами вулиць і майданів:

<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fmaps.visicom.ua%2Fc%2F26.59504%2C48.68666%2C15%2Ff%2FSTR3KH6BHN9Z%3Flang%3Duk&psig=AOvVaw2zlKyvWD9TjDVF99idlgfQ&ust=1707823532379000&sour>

Завдання гуртківцям: ознайомтесь з новими годонімами та агронімами міста та інформацією про героїв, імена яких з'явилися на мапі міста.

Перелік перейменованих вулиць та майданів в Кам'янець-Подільському

Вулицю Гагаріна перейменовано на вулицю Степана БАНДЕРИ.

Степан Бандера – один із головних ідеологів боротьби за незалежність України першої половини XX ст., символ національно-визвольного руху. У червні 1941 р. керівництво крила ОУН, що було під орудою Бандери, проголосило у Львові Українську державу. Але оскільки нацистська Німеччина вже окупувала ці землі, Бандера був заарештований. Провів три роки в німецьких тюрмах і таборах. Із наближенням радянських військ 1944-го Бандера знову очолив ОУН і залишався її керівником до останніх днів. Він був убитий у Мюнхені радянськими спецслужбами.

Дружби народів – Євгена КОНОВАЛЬЦЯ. *Євген Коновалець* – полковник Армії УНР, командир Січових Стрільців, командант УВО, голова Проводу українських націоналістів (1927), перший голова ОУН (із 1929), один з ідеологів українського націоналізму. Був одним із довірених союзників Петлюри. У серпні 1920 р. за

безпосередньої участі Коновальця створено Українську Військову Організацію (УВО).

Короленка – Бориса ОРІХА. Герой російсько-української війни. 49-річний головний сержант Борис Орех загинув на Київщині в березні 2022 р. Розпочинав службу командиром відділення на артбазі 1997 року, з 2009 року і до загибелі служив у військовій частині А2641, зокрема в останні роки – інструктором загону контролю якості з проведення робіт із розмінування.

Лелюшенка – Миколи ПОЛЮЛЯКА. Герой російсько-української війни. 37-річний Микола Полюляк загинув у травні 2022 р. поблизу Маріуполя під час мінометного обстрілу. Наш земляк пішов на війну добровольцем, хоча був далеким від військової справи. Любив активний спосіб життя, працював інструктором зі сноуборду.

Лермонтова – Дмитра САСА. Герой російсько-української війни. 49-річний доброволець загинув у травні 2022 р. під час обстрілу на Донеччині. 26 лютого він повернувся з Італії до рідного Кам'янця й пішов до військкомату, аби стати до лав ЗСУ.

Панфілова – Ростислава ДОБРОШИНСЬКОГО. Герой російсько-української війни. 1 серпня 2017 р. 20-річний хлопець зазнав смертельного поранення від кулі снайпера неподалік від Попасної на Луганщині. За добре серце, чуйність і глибоку порядність його називали «Добрим». Ростислав уклав контракт зі Збройними силами України за півтора року до загибелі.

Проектна – Квітки ЦІСИК. Американська співачка українського походження другої половини ХХ ст., популярна виконавиця рекламних джінглів у США, оперна та блюзова співачка, виконавиця українських народних і популярних пісень.

Проектна-1 – Андрія КУХАРЯ. Герой російсько-української війни. 28-річний капітан ЗСУ Андрій Кухар трагічно загинув у березні 2016 р. на Донеччині, неподалік від с.Покровське. Був заступником командира з озброєння 321-го інженерного батальйону, що підпорядковується 48-й Кам'янець-Подільській інженерній бригаді. З 2014 р. виконував завдання на Донеччині та Луганщині.

Проектна-2 – Олександра ГОРНОГО. Герой російсько-української війни. 22-річний земляк, який уклав контракт із ЗСУ, загинув у грудні 2017 р. в зоні АТО.

Проектна-3 – Богдана БЛІНЧУКА. Герой російсько-української війни. 35-річний старший солдат загинув у липні 2018 р. Служив в інженерно-дорожньому відділенні 309-го окремого інженерного батальйону 48-ї Кам'янець-Подільської інженерної бригади. 2016 р. уклав контракт із ЗСУ.

Проектна-4 – Едуарда СЛОБОДЯНА. Герой російсько-української війни. Після майже 4-річних пошуків навідника 80-ї окремої аеромобільної бригади молодшого сержанта Едуарда Слободяна із с. Гринчук ДНК-експертиза офіційно підтвердила, що він загинув 5 вересня 2014 р. під час жахливого бою на Луганщині.

Пушкінська – Івана МАЗЕПИ. Український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Лівобережній (1687-1704) і всієї Наддніпрянській Україні (1704-1709).

Смирнова – Ігоря БРАНОВИЦЬКОГО. Герой російсько-української війни. Кулеметник 90-го окремого десантного штурмового батальйону «Житомир» 81-ї ДШБ, Герой України загинув у січні 2015 р. Під час оборони аеропорту Донецька витягнув на собі двох поранених із нового терміналу і повернувся назад, де був захоплений у полон. Після тортур і знущань у полоні над побратимами добровільно визнав себе кулеметником, якого розшукували бойовики. Після катування був застрелений двома пострілами в голову російським терористом Павловим («Моторола»).

Суворова – Павла СКОРОПАДСЬКОГО. Український державний, політичний і громадський діяч, військовик. Гетьман Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918). За його правління в Україні відбулася політика українізації, запровадження валюти «гривня», відкриття близько сотні українських гімназій, запровадження української мови у шкільну програму, при ньому було відкрито низку українських державних університетів.

Тімірязєва – Ярослава МУДРОГО. Великий князь Київський, видатний державний діяч і політик. Період правління князя Ярослава Мудрого вважається епохою величі Русі. Саме в цей час Русь досягла zenіту своєї могутності й стала в один ряд із найбільш потужними європейськими країнами. Зміцнював міжнародний авторитет держави, сприяв розвитку освіти і мистецтва, затвердив перший юридичний документ – збірник законів «Руська правда», створив першу школу при Софії Київській і першу бібліотеку в Києві.

Черняхівського – ПЛАМЕНИЦЬКИХ. Названа на честь українських архітекторок-реставраторок Ольги Пламеницької та її матері Євгенії. Обидві присвятили чималі частини своєї роботи Кам'янцю-Подільському. Ольга Анатоліївна, яка померла в лютому 2022 р., очолювала Український державний інститут культурної спадщини. Авторка історико-архітектурного опорного плану і проєктів зон охорони Кам'янця-Подільського; концепції містобудівної регенерації Старого міста; Перспективної програми консерваційно-реставраційних робіт щодо комплексу Старого і Нового замків та Замкового мосту; архітекторка проєктів реставрації Замкового мосту, башт Кам'янець-Подільського замку тощо.

Чехова – Героїв МАРІУПОЛЯ. Під час повномасштабного вторгнення росії в Україну Маріуполь став символом нескореності. Він був заблокований російськими військами 1 березня. З кінця квітня захисники Маріуполя були заблоковані на заводі «Азовсталь»: це представники полку Нацгвардії «Азов», морські піхотинці, прикордонники, поліцейські. Герої Маріуполя зробили вагомий внесок для перелому ситуації загалом в Україні та відтягнули на себе велике угруповання сил противника, щоб послабити тиск на інших напрямках. Це дало змогу отримати Україні озброєння від західних партнерів, перегрупуватися й діяти більш ефективно. 16-20 травня відбувся вихід захисників Маріуполя на підконтрольну росіянам територію. 29 липня в колонії в Оленівці, де перебували захисники з «Азовсталі», рашисти вбили частину полонених, влаштувавши вибух у приміщенні.

Шмідта – Максима КВАПИША. Герой російсько-української війни. 22-річний кам'янчанин загинув 26 травня 2022 р. на запорізькому напрямку в близькому бою зі зброєю в руках, встигнувши вбити окупанта. До широкомасштабної війни Максим був командиром київського осередку ГО «Авангард культурна спілка». Із 24 лютого брав участь у бойових операціях.

За рішенням депутатів перейменовано сквери міста:

Сквер Васильєва – сквер Пам'яті.

Сквер Танкістів – сквер Героїв.

Сквер ім.Кірова – сквер Bastionний.

Сквер Котовського – сквер Соборності.

Парк Комсомольський – парк Пластовий.

Зона відпочинку мікрорайону Жовтневого тепер носитиме назву сквер Родинний.

IV. Узагальнення і систематизація знань.

Запитання гуртківцям:

Що вивчає топоніміка?

Що вивчає годніміка та агоніміка ?

Які ви знаєте тлумачення походження назв географічних об'єктів у нашій місцевості?

Які вам відомі назви вулиць та площ рідного міста?

V. Підведення підсумків заняття.

Науки, про які ми говорили на сьогоднішньому занятті, дають дослідникам цінний загальноісторичний та історико-красознавчий матеріал. Географічні назви завжди історично обумовлені. Їх виникнення, розвиток і відмирання пов'язані з загальним плином історичного процесу в певному регіоні. Назви – це такі ж пам'ятники старовини, як древні кургани та собори. Слід бережно охороняти історичні назви. Імена людей відображають етнічні, соціальні і культурні особливості людської спільноти. Вивчення імен та прізвищ дає нам можливість прослідкувати походження, родословну кожної людини.

У Кам'янець-Подільській громаді перейменували 20 вулиць і скверів:

- вулиця Гагаріна – вулиця Степана Бандери;
- вулиця Дружби народів – вулиця Євгена Коновальця;
- вулиця Короленка – вулиця Бориса Оріха (загиблий Герой);
- вулиця Лелюшенка – вулиця Миколи Полюляка (загиблий Герой);
- вулиця Лермонтова – вулиця Дмитра Саса (загиблий Герой);
- вулиця Панфілова – вулиця Ростислава Доброшинського (загиблий Герой);
- вулиця Проектна – вулиця Квітки Цісик;
- вулиця Проектна – 1 – вулиця Андрія Кухаря (загиблий Герой);
- вулиця Проектна – 2 – вулиця Олександра Горного (загиблий Герой);
- вулиця Проектна – 3 – вулиця Богдана Блінчука (загиблий Герой);
- вулиця Проектна – 4 – вулиця Едуарда Слободяна (загиблий Герой);

- вулиця Пушкінська – вулиця Івана Мазепи;
- вулиця Смірнова – вулиця Ігоря Брановицького;
- вулиця Суворова – вулиця Павла Скоропадського;
- вулиця Тімірязєва – вулиця Ярослава Мудрого;
- вулиця Черняхівського – вулиця Пламеницьких;
- вулиця Чехова – вулиця Героїв Маріуполя;
- вулиця Шмідта – вулиця Максима Квапиша (загиблий Герой);
- Сквер Васильєва – сквер Пам’яті;
- Сквер Танкістів – сквер Героїв;
- Сквер ім. Кірова – сквер Bastionний;
- Сквер Котовського – сквер Соборності;
- Парк Комсомольський – парк Пластовий;
- Зона відпочинку мікрорайону Жовтневий – сквер Родинний.

Завдання гуртківцям. По зображенню впізнайте особистостей, іменами яких названі вулиці міста

ВИСНОВКИ

Пропоновані розробки занять з історичного краєзнавства включають в себе різноманітні активні форми і методи сучасного навчання, які сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу, покращенню інтелектуального розвитку школярів, активізації індивідуальної пізнавальної діяльності, стимулюють навички самостійного критичного мислення, творчої роботи з документами та ілюстраціями, розвивають уміння роботи обґрунтовані та збалансовані висновки. Технологія активного навчання – це насамперед така організація навчального процесу, при якому неможлива пасивна неучасть окремого вихованця.

Систематичне застосування активних форм роботи дає змогу керівнику гуртка чи вчителю-предметнику навчити дітей вчитися, самостійно здобувати інформацію, дискутувати, відстоювати власну позицію, працювати в умовах конкуренції, спілкуватися, спільно розв`язувати певну проблему.

Рекомендується максимально активно включати в навчальний процес проблемність, організовувати співпрацю та колективну взаємодію. Керівник гуртка при цьому виступає як модератор, партнер, консультант.

Посібник передбачає варіативність як дидактичних принципів, так і інноваційних методів навчання, спрямованих на формування творчої та ерудованої особистості, водночас націлений на підвищення загального рівня якості позашкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Археологія Української РСР: У 3 т. – К., 1971-1975. – Т. 1-3.
2. Бабишин С. Д. Топоніміка в школі (На матеріалах Хмельницької області). – К.: Радянська школа, 1962. – 122 с.
3. Бабишин С. Д. На Хмельниччині вчителі пишуть історію 476 сіл, колгоспів і шкіл // УІЖ. – 1959. - № 2. – С. 33-37.
4. Березанська С. С. Бронзовий вік на Україні. – К., 1964. – 69 с.
5. Богданова Т. Де ж бібліотека Ярослава Мудрого? // Літературна Україна. – 1990. - № 1. – С. 43-49.
6. Винокур І., Горішній П. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. – Кам'янець-Подільський: Центр Поділлєзнавства, 1994. – 361 с.
7. Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 318 с.
8. Высоцкий С. А. Золотые ворота в Киеве. – К.: Наукова думка, 1982. – 125 с.
9. Висоцький С. О. Про що розповіли давні стіни. – К.: Наукова думка, 1978. – 142 с.
10. Гегин В. Ф. Очерки по истории советской археологии. – К., 1982.
11. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України. 5 клас. Плани-конспекти уроків. – Харків: Ранок, 2002. – 189 с.
12. Горохівський П. Історія України. 5 клас. Розробки уроків. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 93 с.
13. Давня українська література. – К.: Вища школа, 2001. – 566 с.
14. Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник. – Львів: Каменяр, 1981. – 95 с.
15. Київський Іларіон. Слово про Закон і Благодать / Пер. із давньоруської В. Кречотня. – К.: Культура, 1988. – 137 с.
16. Культура українського народу: Навчальний посібник / В. М. Русанівський, Г. Д. Вервес, М. В. Гончаренко. – К.: Либідь, 1994. – 272 с.
17. Мирів О. М. Довідник українських імен. – К., 1999. – 66 с.

- 18.Методика историко-краеведческой работы в школе / Под ред. Н. С. Борисова. – М.: Просвещение, 1982. – 223 с.
- 19.Науково-дослідницька діяльність учнів. 5-11 класи / І. П. Нікітіна, Ю.
- 20.Повість минулих літ. – К.: Наукова думка, 1978. – 416 с.
- 21.Приходнюк О. М. Слов'яни на Поділлі (VI – VII ст. н.е.). – К.: Наукова думка, 1975. – 154 с.
- 22.Рибак І. В. Наш край в історії України. Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-С, 2007. – 258 с.
- 23.Сіцинський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 60 с.
- 24.Тихомиров М.Н. Древнерусские города. –М.: Наука, 1956. - 185с.
- 25.Толочко П. Тайна библиотеки Ярослава Мудрого // Наука и жизнь. – 1975. - №1. – С. 69-74.
- 26.Шовкопляс І. Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957). – К., 1957.